

ОСВІТНІЙ МОНІТОРИНГ У НЕПЕРЕРВНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

УДК 378:37.013

Н. М. Чернуха

ORCID ID 0000-0003-2184-7406

Т. О. Саврасова-В'юн

ORCID ID 0000-0001-5737-6189

ДІАГНОСТИКА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті охарактеризована сутність, структура професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів. Визначено критерії, показники, рівні сформованості представленого феномена. Упорядковано систему діагностичних методик для визначення рівнів сформованості професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів.

Ключові слова: діяльнісно-вольовий; емоційно-оцінний; когнітивно-орієнтаційний компоненти; критерії; мотиваційно-ціннісний компонент; показники; професійно-психологічна компетентність майбутніх педагогів; професійно-особистісний компонент; рівень.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку суспільства, активні дії у сфері модернізації, реформування освітньої галузі до вимог Європейського співтовариства сприяють зміні уявлень про майбутніх педагогів, які на сьогоднішній день повинні володіти не лише фаховими знаннями та вміннями, але й мати розвинені компетентності різного спрямування, в тому числі психологічну компетентність, оскільки професія педагога передбачає створення умов розвитку підростаючого покоління, його освіти на основі психологічного знання про сутність людини, закономірності її розвитку. Тому вивчення особливостей професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів, її формування, розвиток стає найактуальнішим завданням серед науковців (Барінова Л. Я., 2014, Бондарчук О. І., 2012, Горбатько К. М., 2013, Казаннікова О. В., 2012, Лазаренко Л. А., 2008), які професійно-психологічну компетентність майбутніх педагогів розглядають із позиції різних підходів: аксіологічного, компетентнісного, системного, діяльнісного.

Аналіз результатів досліджень науковців надав можливість визначити, що професійно-психологічна компетентність майбутніх педагогів – це інтегративна якість особистості майбутніх педагогів, яка містить сукупність психологічних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, мотивів, емоційних, вольових процесів, спрямована на ефективне здійснення професійної діяльності та самовдосконалення. До структури професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів нами віднесені такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, емоційно-оцінний,

діяльнісно-вольовий, професійно-особистісний, когнітивно-орієнтаційний.

Представлені зміст і структура професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів не вирішують проблеми її розвитку, яке обумовлюється результатами діагностики рівнів сформованості зазначеного феномена.

Мета статті: виявити та описати критерії, рівні, методики дослідження рівнів сформованості професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів.

Критерії та рівні професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів. Результати наукового пошуку дозволили запропонувати такі критерії дослідження професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів: мотиваційно-ціннісний, емоційно-оцінний, діяльнісно-вольовий, професійно-особистісний, когнітивно-орієнтаційний, – де критерії виступають як ознаки оцінювання, числом вимірювання яких є показники (Гончаренко С. У., 1997).

Мотиваційно-ціннісний критерій виступає як комплекс усвідомлених мотивів, від яких залежить вибір дій щодо вдосконалення психологічних умінь і навичок, які досліджуються за допомогою таких показників: усвідомлення значущості професійної самоактуалізації; мотивація до досягнення успіхів у майбутній професійній діяльності; прагнення до вирішення професійних завдань; інтерес до психологічних аспектів у професійній діяльності.

Емоційно-оцінний критерій характеризується як комплекс ставлень до використання психологічних

знань, умінь, навичок у професійній діяльності, що вимірюється завдяки таким показникам: толерантне ставлення до інших; емоційна стійкість у професійній діяльності; ставлення до себе як до професіонала; ставлення до обраної професії.

Діяльнісно-вольовий критерій представляється як сукупність умінь, навичок застосовувати психологічні знання в професійній діяльності, який досліджується такими показниками: розвиток вольових якостей особистості; рівень комунікативних умінь; вміння вирішувати складні, конфліктні ситуації; оперування психологічними знаннями у професійній діяльності.

Професійно-особистісний критерій, як комплекс професійних, особистісних якостей, властивостей, здібностей, що сприяють ефективній професійній діяльності, визначається з допомогою таких показників: розвиток лідерських здібностей; розвиток творчих здібностей; розвиток професійних, особистісних якостей; здібності до саморозвитку.

Когнітивно-орієнтаційний критерій характеризується як сукупність психологічних знань і способів застосування цих знань в професійній діяльності, який визначається такими показниками: знання про психологічну діяльність педагога; знання з вікової, педагогічної психології; знання з загальної, соціальної психології; знання з психології управління.

Представлені нами критерії, показники надають можливість створити систему методів дослідження рівнів сформованості професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів, яка розуміється нами як методичний апарат діагностики, що містить валідні, надійні методики, які слугують основою виявлення кількісних, якісних характеристик досліджуваного феномена.

З нашого погляду, процес вивчення рівнів сформованості професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів (високий, середній, низький) передбачає використання таких методик дослідження, що представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Узагальнена таблиця визначення рівнів сформованості професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів

№	Складові компонентів	Методики	Кількісні значення рівнів		
			В	С	Н
Мотиваційно-ціннісний критерій					
1	Усвідомлення значущості професійної самоактуалізації	тест «Піраміда потреб А. Маслоу» (Маслоу А. Г., 1999)	18-25 балів	9-17 балів	0-8 балів
2	Мотивація до досягнення успіхів у майбутній професійній діяльності	Методика «Мотивація до успіху» (Панфилова А. П., 2004)	22-33 балів	11-21 балів	0-10 балів
3	Прагнення до вирішення професійних завдань	Тест-опитувальник спрямованості навчальної мотивації (Дубовицкая Т. Д., 2006)	15-20 балів	6-14 балів	0-5 балів
4	Інтерес до психологічних аспектів у професійній діяльності	Методика «Самооцінка професійно-педагогічної мотивації» (Фетискин Н. П., 2002)	11 балів і більше	6-10 балів	5 балів і менше
Емоційно-оцінний критерій					
5	Толерантне ставлення до інших	Опитувальник комунікативної толерантності В.В. Бойко (Щеколдина С. Д., 2004)	1-45 балів	46-90 балів	91-135 балів
6	Емоційна стійкість у професійній діяльності	Методика «Шкала емоційної стабільності – нестабільності» Г. Айзенка (Ильин Е. П., 2001)	0-12 балів	13-18 балів	19-24 балів
7	Ставлення до себе як до професіонала	Методика «Самооцінка особистості» (Козаков В. А., 2003)	25-45 балів	0-24 балів	46-140 балів
8	Ставлення до обраної професії	Тест-опитувальник задоволеності навчальною діяльністю (УУД) (Мищенко Л. В., 2007)	2,8-4 балів	1,4-2,7 балів	0-1,3 балів
Діяльнісно-вольовий критерій					
9	Розвиток вольових якостей особистості	Методика дослідження вольової організації особистості (Чистякова С. Н., 2000)	97-144 балів	46-96 балів	0-48 балів
10	Рівень комунікативних умінь	Тест комунікативних умінь Міхельсона (Михельсон Л., 2013)	19-27 балів	10-18 балів	1-9 балів

Продовження Таблиці 1.

№	Складові компонентів	Методики	Кількісні значення рівнів		
			В	С	Н
11	Вміння вирішувати складні, конфліктні ситуації	Методика «Оцінка рівня компетентності у вирішенні конфліктів» (Неррнер Р. Р., 1982)	61-72 балів	49-60 балів	18-48 балів
12	Оперування психологічними знаннями у професійній діяльності	Методика «Педагогічні ситуації» (Немов Р.С., 2001)	4,5 балів і більше	3,5-4,4 балів	3,4 балів і менше
Професійно-особистісний критерій					
13	Розвиток лідерських здібностей	Методика виявлення й оцінки комунікативних і організаторських схильностей (Карелин А. А., 2007)	0,68-1,00 балів	0,34-0,67 балів	0-0,33 балів
14	Розвиток творчих здібностей	Методика «Самооцінка творчого потенціалу особистості» (Фетискин Н. П., 2002)	48 балів і більше	24-47 балів	23 бали і менше
15	Розвиток професійних, особистісних якостей	Тест «Моє розуміння моральних цінностей» (Дячук І. А., 2010)	15-16 балів	9-14 балів	0-8 балів
16	Здібності до саморозвитку	Анкета «Виявлення здібностей педагогів до саморозвитку» (Рогов Е. И., 1999)	55-75 балів	36-54 балів	15-35 балів
Когнітивно-орієнтаційний критерій					
17	Знання про психологічну діяльність педагога	Методика «Психологічна компетентність учителя» (Графская Т. А., 2006)	0-8 балів	9-16 балів	17-24 балів
18	Знання з вікової, педагогічної психології	Тест «Педагогічна та вікова психологія» (Дьоміна Г. А., 2015)	0-6 балів	7-13 балів	14-20 балів
19	Знання з загальної, соціальної психології	Тест для підсумкової оцінки знань із соціальної психології (Березин С. В., 2005)	0-10 балів	11-20 балів	21-30 балів
20	Знання з психології управління	Тест-контроль із психології управління (Давидченко Т. С., 2008)	0-10 балів	11-20 балів	21-30 балів

Варто зазначити, що в залежності від характеру прояву показників зазначених критеріїв, маємо можливість говорити про рівень сформованості професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів у цілому.

Нами виявлені три рівні сформованості професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів: високий, середній, низький.

Високий рівень представляє студентів, які з відчуттям великої відповідальності усвідомлюють значення самоактуалізації в професійній діяльності, прагнуть до досягнення успіхів у майбутній професії, мають бажання вирішувати професійні завдання, проявляють інтерес до психологічних аспектів педагогічної діяльності, мають толерантне відношення до інших, емоційну стійкість, адекватно зіставляють себе з майбутньою професією, мають розвинені вольові якості, мають сформовані вміння вирішувати складні професійні ситуації, володіють розвиненими лідерськими, творчими, професійними, особистісними якостями, мають здібності до саморозвитку, виявляють міцні, глибокі, узагальнені, систематичні знання з вікової,

педагогічної, загальної, соціальної психології та психології управління.

Середній рівень характеризує студентів, які частково розуміють необхідність у професійній самоактуалізації, самореалізації, час від часу відчувають прагнення досягнути успіхів у майбутній професії, ситуативно мають потребу вирішувати професійні завдання, частково проявляють інтерес до психологічних аспектів педагогічної діяльності, врівноважено ставляться до інших, емоційно стабільні в залежності від ситуації, перебільшують міру своєї значущості у житті інших, частково володіють вольовими якостями, за допомогою інших вирішують складні професійні завдання, мають недостатньо розвинені лідерські, творчі, професійні, особистісні якості, за допомогою інших намагаються займатися саморозвитком, частково володіють знаннями з вікової, педагогічної, загальної, соціальної психології та психології управління.

Низький рівень описує студентів, які не розуміють необхідності самореалізуватися в професійній діяльності, не прагнуть до успіхів

у майбутній професії, не мають бажання вирішувати професійні завдання, не цікавляться психологічними аспектами педагогічної діяльності, з неповагою ставляться до інших, мають стресовий стан, мають сумніви у своїх професійних здібностях, не володіють вольовими якостями, не вміють вирішувати складні професійні завдання, не мають лідерських, творчих, професійних, особистісних якостей, не володіють здібностями до саморозвитку, не володіють знаннями з вікової, педагогічної, загальної, соціальної психології та психології управління.

Висновки. Таким чином, в якості критеріїв професійно-психологічної компетентності майбутніх

педагогів нами представлені: мотиваційно-ціннісний, емоційно-оцінний, діяльнісно-вольовий, професійно-особистісний, когнітивно-орієнтаційний, – які вимірюються за допомогою показників, характер прояву яких обумовлює ступінь прояву критерію. Запропонована система методик діагностики дозволяє визначити рівень сформованості професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів. Зіставлення кількісних та якісних характеристик показників визначених критеріїв із отриманими результатами діагностики зумовлюють процес формування та розвитку професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів.

Література

1. **Барінова Л. Я.** Психологічна компетентність особистості / Л. Я. Барінова // Вісник Одеського національного університету. Психологія. – 2014. – Т. 19. – Вип. 1. – С. 29-35.
2. **Березин С. В.** Тест для итоговой оценки знаний по социальной психологии / С. В. Березин, О. В. Шапатина. – Самара, Изд-во «Универс-групп», 2005 – 32 с.
3. **Бондарчук О. І.** Психологічна компетентність фахівця: зміст та основні підходи / О. І. Бондарчук // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : Зб. наук. праць. Серія «Психологічні науки» / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. – Т. 2. – Вип. 8. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. – 2012. – С. 30-35.
4. **Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. **Горбатько К. М.** Сутність та особливості змісту професійно-психологічної компетентності офіцерів-прикордонників [Електрон. ресурс] / К. М. Горбатько // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2013. – № 4. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_4_7.pdf
6. **Графская Т. А.** Психолого-педагогическая компетентность учителя / Т. А. Графская // Профессиональная компетентность педагога : сборник статей ; Перм. обл. ин-т повышения квалификации работников образования. – Пермь, 2006. – Ч. 2. – С. 43-50.
7. **Давидченко Т. С.** Робоча навчальна програма з дисципліни «Психологія управління» / Т. С. Давидченко. – Київ, 2008. – 21 с.
8. **Дубовицкая Т. Д.** К проблеме диагностики учебной мотивации / Т. Д. Дубровицкая // Вопросы психологии. – 2006. – №1. – С.73-78.
9. **Дьоміна Г. А.** Вікова і педагогічна психологія : Методичні рекомендації для практичних занять, індивідуально-самостійної роботи, модульного контролю знань студентів / Г. А. Дьоміна. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – 56 с.
10. **Дячук І. А.** Ціннісне ставлення дітей до сім'ї, родини, людей : Посібник / І. А. Дячук. – Білогірськ, 2010. – 116 с.
11. **Ильин Е. П.** Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. - СПб: Питер, 2001. - 752 с.
12. **Казаннікова О. В.** Психологічна компетентність педагога. / О. В. Казаннікова. [Електронний ресурс]. // Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education. – 2012. – Режим доступу : <http://sworld.com.ua/konfer29/1200.pdf>
13. **Карелин А. А.** Большая энциклопедия психологический тестов / А. А. Карелин. – М. : Эксмо, 2007. – 416 с.
14. **Козаков В. А.** Психологія діяльності та навчальний менеджмент: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / В. А. Козаков, М. В. Артюшина, О. М. Котикова та ін. ; За заг. ред. В. А. Козакова. – К. : КНЕУ, 2003. – 829 с.
15. **Лазаренко Л. А.** Психологическая компетентность педагога как фактор профессионализации / Л. А. Лазаренко // Современные наукоемкие технологии. – 2008. – № 1. – С. 67-68.
16. **Маслоу А. Г.** Мотивация и личность / А. Г. Маслоу : перевод. с англ. А. М. Татлыбаевой. – СПб. Евразия, 1999. – 478 с.
17. **Михельсон Л.** Тест коммуникативных умений [Электронный ресурс] / Л. Михельсон : Перевод и адаптация Ю. З. Гильбуха. – Режим доступа : <http://azps.ru/tests/5/mihelson.html>
18. **Мищенко Л. В.** К проблеме диагностики отношения студентов к учебной деятельности / Л. В. Мищенко // Весник практической психологии образования, 2007. – № 3 (12). – С. 122-128
19. **Немов Р.С.** Психология : Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений : В 3 кн. / Р. С. Немов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – Кн. 3. – С. 445-452

20. Освітологія: фахова підготовка: навчально-методичний посібник / За ред. В. О. Огнев'юка; Авт. кол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, О. О. Драч, К. О. Линьов, Л. В. Гонюкова, І. М. Зеліско, Ю. М. Жукова, М. Ю. Фещук, Т. Г. Купрій, М. М. Галицька, Н. А. Побірченко, Л. В. Козак, О. М. Кузьменко, І. І. Тригуб. – К.: ВП «Едельвейс», 2014. – 615 с.
21. **Панфилова А. П.** Деловая коммуникация в профессиональной деятельности: учеб. пособие / А. П. Панфилова. – СПб.: Знание, 2004. – 495 с.
22. **Рогов Е. И.** Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2 кн. / Е. И. Рогов. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 2: Работа психолога со взрослыми. Коррекционные приемы и упражнения. – 480 с.
23. **Фетискин Н. П.** Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М., Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.
24. **Чистякова С. Н.** Твоя профессиональная карьера: Учеб. для 8-11 кл. общеобразоват. учреждений / под ред. С. Н. Чистяковой, Т. И. Шалавиной. – М.: Просвещение, 2000. – 191 с.
25. **Щеколдина С. Д.** Тренинг толерантности / С. Д. Щеколдина. – М.: Ось-89, 2004 – 80 с.
26. **Heppner P. P.** Development and Implication of a Personal Problem Solving Inventory / P. P. Heppner, Ch. H. Petersen // Journal of Counseling Psychology. – 1982. – №29. – P.66-75, 0022-0167, doi: 10.1037. (eng).

Н. Н. Чернуха, Т. А. Саврасова-Вьюн. ДИАГНОСТИКА УРОВНЯ СФОРМИРОВАННОСТИ ПРОФЕСІОНАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧЕСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БУДУЩИХ ПЕДАГОГІВ

В статті описано сутність, структуру професіонально-психологічної компетентності майбутніх педагогів. Визначено критерії, показники, рівні сформованості представленого феномена. Упорядковано систему діагностичних методик для визначення рівнів сформованості професіонально-психологічної компетентності майбутніх педагогів.

Ключові слова: *діяльно-волевої; емоційно-оціночний; когнітивно-орієнтований компонент; критерії; мотиваційно-ціннісний компонент; показники; професіонально-психологічна компетентність майбутніх педагогів; професіонально-особистісний компонент; рівень.*

N. Chernuha, T. Savrasova-V'un. DIAGNOSIS OF THE LEVEL FORMATION OF PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

The article describes the essence of the structure of professional and psychological competence of future teachers. The criteria, indicators, levels of formation represented by the phenomenon. Streamlined system diagnostic tools to determine the level of development of professional psychological competence of future teachers. Vocational-psychological competence of the future teachers - is an integrative quality of a person of the future teachers, which contains a set of psychological knowledge, skills, values, motivations, emotional, volitional processes aimed at effective implementation of professional work and self-improvement. The structure of vocational and psychological competence of the future teachers by us include the following components: motivational-value, emotional and evaluative, actively-willed, professional and personal, cognitive orientation. Motivational-value criterion serves as a set of conscious motives that determine the choice of action to improve the psychological skills. Emotional and evaluative criteria is characterized as a complex relationship to the use of psychological knowledge and skills in their professional activities. Operations-willed criterion represented as a set of skills, skills to apply psychological knowledge in their professional activities. Professional and personal criterion is defined as a set of professional, personal qualities, characteristics, abilities, contributing to effective professional activity. Cognitive orientation criterion is characterized as a set of psychological knowledge and methods of application of this knowledge in professional activity

Keywords: *professional psychological competence of future teachers; criteria; indicators; levels; motivational and value; emotional and evaluative; actively-willed; professional and personal; cognitive orientation components.*

Рецензенти

С. О. Сисоєва – д. п. н., проф., чл.-коресп. НАПН України
Л. Б. Паламарчук – д. п. н., проф.

*Стаття надійшла до редакції 17.11.15
Прийнято до друку 26.11.15*